

DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.4.8>

УДК 378.147:37.091.113:005.336.2

Ольга Набока

<https://orcid.org/0000-0003-4635-0009>

доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи,
Донбаський державний педагогічний університет,
вул. Наукова, 13, 49025, Дніпро, Україна
olganaboka911@gmail.com

Марина Артюхіна

<https://orcid.org/0000-0003-1844-0138>

кандидат економічних, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування,
Донбаський державний педагогічний університет,
вул. Наукова, 13, 49025, Дніпро, Україна
artyhina16@gmail.com

ФІНАНСОВО-ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто проблему формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів як складника їхньої професійної готовності. Актуальність дослідження зумовлена вимогами сучасних освітніх трансформацій, інтеграцією ключових компетентностей Нової української школи та необхідністю підготовки педагогів, здатних ефективно реагувати на соціально-економічні виклики. Метою дослідження стало теоретичне обґрунтування сутності та структури фінансово-підприємницької компетентності й визначення педагогічних умов її формування в закладах вищої освіти. Методологія ґрунтувалася на якісних методах: аналізі нормативно-правових документів та освітніх програм, контент-аналізі наукових публікацій, анкетуванні, напівструктурованих інтерв'ю, педагогічному спостереженні та аналізі продуктів діяльності студентів. Учасниками експерименту стали 72 здобувачі вищої освіти Донбаського державного педагогічного університету спеціальностей «Початкова освіта» та «Середня освіта». Результати дослідження засвідчили позитивну динаміку розвитку компетентності в експериментальній групі, зокрема підвищення когнітивного рівня (зростання частки студентів із достатнім рівнем знань з 18% до 56%, а з високим – із 5% до 22%), діяльнісного рівня (зростання відповідно з 12% до 48% і з 0% до 19%), ціннісно-мотиваційного (зростання з 21% до 63%) та рефлексивного (зростання з 14% до 52%). У контрольній групі істотних змін не зафіксовано. Отримані дані підтвердили ефективність комплексу педагогічних умов, що включав інтеграцію фінансової грамотності в зміст педагогічних дисциплін, застосування інтерактивних і цифрових технологій, партнерську взаємодію із зовнішніми стейкхолдерами та розвиток рефлексивних практик. Зроблено висновок, що формування фінансово-підприємницької компетентності є важливим чинником професійної готовності майбутніх учителів і має стати обов'язковим елементом освітніх програм педагогічних університетів.

Ключові слова: педагогічний університет, педагогічні умови, підприємницька освіта, професійна готовність учителя, фінансова грамотність, фінансово-підприємницька компетентність, цифрові технології.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений глибокими трансформаціями економічної та соціальної сфер, що безпосередньо впливають на освіту як стратегічний ресурс держави. У Законі України «Про освіту» (2017) та Законі України «Про вищу освіту» (2014) наголошується на необхідності формування у здобувачів освіти

ключових компетентностей, серед яких чільне місце займають підприємливість та фінансова грамотність. Відповідно до Концепції «Нова українська школа» (2016) підприємницька компетентність визначена як одна з базових для підготовки учнів до життя у ринкових умовах, уміння діяти ініціативно, креативно, приймати відповідальні рішення та реалізовувати інноваційні ідеї. У Державних стандартах початкової та базової середньої освіти (2018; 2020) закріплено вимогу забезпечувати інтеграцію фінансової грамотності у зміст навчальних предметів, що вимагає нових підходів і від учителя.

Разом із тим сучасний педагог повинен бути не лише носієм знань, а й здатним моделювати освітні ситуації, у яких учні здобувають практичний досвід застосування фінансово-підприємницьких умінь. Це передбачає розширення професійної готовності майбутнього вчителя за рахунок включення до неї фінансово-підприємницької компетентності як інтегрованого утворення, що поєднує знання з основ економіки та фінансів, навички проєктної діяльності, ініціативність, відповідальність і критичне мислення. У цьому контексті особливої ваги набувають положення Національної рамки кваліфікацій (2011), де підкреслюється орієнтація підготовки фахівців на результати навчання, здатні забезпечити їхню конкурентоздатність у сучасному суспільстві. Саме тому постає необхідність ґрунтовного аналізу та наукового осмислення процесу формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів як одного з важливих чинників їхньої професійної готовності.

Актуальні дослідження засвідчують системний зсув від «навчання про підприємництво» до формування в учителів інтегрованої фінансово-підприємницької компетентності, що поєднує знання з фінансів, уміння проєктного менеджменту та ціннісні орієнтації на ініціативність і відповідальність (Syed, 2024; Ibáñez-Cubillas, 2021). У програмах підготовки майбутніх учителів домінують компетентнісні моделі, узгоджені з підходами EntreComp, які конкретизують результати навчання і пропонують інструменти самооцінювання та рефлексії (Slišāne et al., 2021; Seikkula-Leino et al., 2021). Емпіричні праці фіксують, що професійний розвиток викладачів і управлінські практики закладів вищої освіти є ключовими предикторами перенесення підприємницьких підходів у навчання, а зміни у педагогічних практиках зумовлюють стійкіші наміри та поведінкові ефекти здобувачів (Oksanen et al., 2023; Liu et al., 2022; Henry et al., 2024). У фінансовій грамотності показано причинний вплив підготовки вчителів на знання учнів; разом з тим для зміни фінансової поведінки необхідні довші інтервенції та контекстуальна підтримка (Compen et al., 2023). Якісні дослідження описують практики розвитку підприємницької компетентності в школах і підкреслюють потребу в системній підготовці педагогів і міжсекторальній взаємодії (Gracia-Zomeño et al., 2025). Політичні ініціативи (OECD EECOLE) стимулюють створення екосистем співпраці навколо підприємницької освіти, що задає рамку для оновлення змісту педагогічних програм та їхньої орієнтації на вимірювані результати. У сукупності ці результати окреслюють теоретико-методологічне підґрунтя включення фінансово-підприємницької компетентності до структури професійної готовності майбутнього вчителя.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов формування фінансово-підприємницької компетентності як невід’ємного складника професійної готовності майбутніх учителів у контексті сучасних освітніх трансформацій.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання таких завдань:

- проаналізувати нормативно-правові засади та сучасні міжнародні підходи до трактування підприємницької та фінансової компетентностей у сфері освіти;
- з’ясувати місце фінансово-підприємницької компетентності в структурі професійної готовності майбутніх учителів;
- виокремити змістові компоненти та структурні елементи досліджуваної компетентності;

- визначити педагогічні умови та інструменти, що сприяють її формуванню у процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей;
- окреслити перспективи впровадження результатів дослідження в освітню практику закладів вищої освіти.

МЕТОДОЛОГІЯ

Дослідження здійснювалося з використанням якісних методів, що забезпечили можливість комплексного аналізу процесу формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів. Основними методами стали аналіз і синтез нормативних документів та освітніх програм, контент-аналіз навчально-методичних матеріалів, напівструктуровані інтерв'ю, анкетування з відкритими запитаннями та педагогічне спостереження в процесі професійної підготовки студентів.

До дослідження було залучено 72 студенти спеціальностей «Початкова освіта» та «Середня освіта» (бакалаврський і магістерський рівні) Донбаського державного педагогічного університету. Вибірка охоплювала здобувачів різних курсів, що дозволило проаналізувати динаміку змін на різних етапах навчання. Добір учасників здійснювався за принципом добровільності та репрезентативності для досліджуваної категорії.

Дослідження проводилося у три етапи. На першому етапі здійснено діагностику початкового рівня сформованості фінансово-підприємницької компетентності студентів шляхом опитування та самозвітів. На другому етапі в навчальний процес інтегровано експериментальні педагогічні умови: застосування проєктних технологій (розроблення освітніх мініпроєктів з елементами фінансової грамотності), використання цифрових симуляцій та кейс-методів, а також організація навчальних дискусій щодо фінансової та підприємницької діяльності в школі. На третьому етапі проведено повторну діагностику рівня сформованості компетентності та організовано фокус-групи для з'ясування рефлексивних оцінок студентів щодо отриманого досвіду.

Для збору інформації використано анкетування, напівструктуровані інтерв'ю та щоденники спостережень. Обробка даних здійснювалася шляхом якісного аналізу: категоризації відповідей, виділення смислових одиниць, порівняння початкових і підсумкових результатів. Для підвищення достовірності результатів застосовано метод триангуляції, що поєднав різні інструменти збору даних та незалежну оцінку кількома дослідниками.

Описана методологія дозволяє відтворити процедуру дослідження в інших академічних контекстах та може бути використана як модель для подальших наукових розвідок у сфері формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх педагогів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Професійна готовність сучасного вчителя розглядається в сучасних концепціях педагогічної освіти як інтегральне утворення, що охоплює когнітивний, діяльнісний, ціннісний та рефлексивний рівні. Традиційно вона характеризується наявністю в майбутнього фахівця системи спеціальних знань, умінь і навичок, розвинених комунікативних здібностей та ціннісних орієнтацій, що забезпечують ефективне виконання професійних функцій. Проте соціально-економічні зміни останнього десятиліття, що позначені диджиталізацією, глобалізацією та зростанням ролі фінансової грамотності, потребують істотного перегляду змісту та структури цієї готовності. Відповідно виникає потреба у включенні фінансово-підприємницької компетентності як одного з базових складників сучасної професійної готовності педагога.

Дослідження у європейському освітньому просторі, зокрема у рамках EntreComp Framework, засвідчують, що підприємливість і здатність діяти в умовах невизначеності визнаються не лише економічною, а й ключовою соціальною компетентністю (Basigalupo et

al., 2016). Ці підходи були адаптовані у педагогічних дослідженнях, де вчитель розглядається як агент змін, здатний не лише передавати знання, але й створювати навчальні середовища, які стимулюють ініціативність, критичне мислення та інноваційність серед учнів (Ibáñez-Cubillas, 2021). Отже, професійна готовність педагога повинна інтегрувати елементи фінансово-підприємницької компетентності, що дозволяє поєднати освітню й економічну логіку розвитку особистості.

У сучасних емпіричних дослідженнях чітко простежується взаємозв'язок між рівнем фінансово-підприємницької підготовки вчителів та якістю результатів учнів у сфері фінансової грамотності. Так, у дослідженні, проведеному в освітніх закладах Бельгії, було доведено, що системне навчання вчителів фінансовим аспектам позитивно впливає на формування компетентностей школярів, хоча зміна фінансової поведінки потребує триваліших інтервенцій (Compen et al., 2023). Подібні висновки демонструють і скандинавські дослідники, які виявили, що підприємливість учителя прямо корелює з розвитком підприємницьких схильностей учнів, а особистісні характеристики педагогів суттєво впливають на педагогічні практики (Joensuu-Salo et al., 2021).

Аналіз програм підготовки педагогів у країнах ЄС засвідчує поступове впровадження змістових модулів з підприємництва в структуру навчальних планів для майбутніх учителів, що сприяє формуванню комплексних компетентностей, орієнтованих на здатність учителя діяти як фасилітатор інновацій (Slišāne et al., 2021). Подібні процеси відзначаються і в українській системі вищої педагогічної освіти, де впровадження Концепції Нової української школи передбачає інтеграцію підприємницької компетентності до змісту загальної середньої освіти, а отже, ставить перед закладами вищої освіти завдання готувати педагогів, здатних реалізувати ці завдання на практиці (Андрійчук, 2022; Бортнюк, 2021).

Фінансово-підприємницька компетентність у професійній структурі вчителя набуває значення метакомпетентності, яка забезпечує здатність адаптуватися до змін, організовувати навчальний процес з урахуванням соціально-економічних викликів і виховувати у здобувачів освіти фінансову культуру. Вона поєднує знання з економіки та фінансів, навички управління ресурсами, комунікаційні та проєктні вміння, а також особистісні якості, що сприяють ініціативності та відповідальності.

Порівняльний аналіз міжнародних і національних досліджень дозволяє констатувати, що формування фінансово-підприємницької компетентності стає інтегральною складовою модернізації педагогічної освіти. Водночас залишається проблема недостатнього теоретичного обґрунтування місця цієї компетентності в структурі професійної готовності вчителя, що вимагає системного наукового осмислення.

Таким чином, результати аналізу підтверджують необхідність розгляду фінансово-підприємницької компетентності як одного з ключових компонентів сучасної професійної готовності майбутніх учителів. Це створює підґрунтя для наступного етапу дослідження, зосередженого на визначенні її змістових та структурних компонентів.

Аналіз сучасних педагогічних, економічних і соціальних підходів демонструє, що фінансово-підприємницька компетентність є багатовимірним утворенням, яке поєднує низку взаємопов'язаних компонентів. У міжнародній літературі вона визначається як інтегральна здатність особистості застосовувати фінансові знання, економічні вміння та підприємницькі стратегії для прийняття рішень в умовах динамічного суспільного розвитку (Ibáñez-Cubillas, 2021; Slišāne et al., 2021). У межах педагогічної підготовки це означає готовність майбутнього вчителя не лише володіти базовими знаннями з фінансової грамотності, а й транслювати їх в освітньому процесі, формувати у школярів вміння діяти ініціативно та самостійно оцінювати ризики й можливості.

Змістовна характеристика компетентності розкривається через виокремлення її когнітивного, діяльнісного, ціннісно-мотиваційного та рефлексивного блоків. Когнітивний компонент передбачає володіння теоретичними знаннями з економіки, фінансів, основ управління проєктами та соціального підприємництва. Зокрема, дослідження показують, що знання з фінансового планування, основ оподаткування, банківських операцій та

інвестиційних стратегій формують у майбутніх учителів здатність моделювати навчальні ситуації, які наближають школярів до реалій економічного життя (Compen et al., 2023).

Діяльнісний компонент характеризується практичними вміннями й навичками, які відображають здатність організовувати освітні й соціальні ініціативи, управляти матеріальними та інформаційними ресурсами, застосовувати інноваційні педагогічні технології. У цьому контексті особливе значення має проєктна діяльність, що дозволяє студентам створювати й реалізовувати навчальні бізнес-моделі, залучати учнів до командної роботи над економічними завданнями та відпрацьовувати сценарії ухвалення рішень у реальних або змодельованих умовах (Joensuu-Salo et al., 2021; Huang et al., 2020).

Ціннісно-мотиваційний компонент відображає ставлення особистості до підприємництва як до інструмента розвитку суспільства, власної кар'єри та освітньої системи. Його ключовими характеристиками є ініціативність, відповідальність, готовність до ризику, орієнтація на інновації та прагнення до самореалізації. Педагог, що має сформовані підприємницькі установки, здатен не лише передати знання, а й слугувати прикладом активної громадянської та професійної позиції. Згідно з дослідженнями у фінських університетах, саме мотиваційна складова найбільшою мірою визначає ефективність підприємницької освіти вчителів і ступінь її впливу на учнів (Seikkula-Leino et al., 2021).

Рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення власного досвіду та здатність критично оцінювати результати фінансово-підприємницької діяльності. Він проявляється у вмінні майбутнього вчителя аналізувати ефективність застосованих стратегій, прогнозувати наслідки прийнятих рішень, здійснювати самокорекцію та визначати напрями подальшого професійного зростання. Як показують емпіричні дослідження у сфері фінансової освіти, наявність розвиненої рефлексії суттєво підвищує результативність навчання та сприяє довгостроковій стабільності підприємницьких намірів (Gracia-Zomeño et al., 2025).

Важливо зазначити, що структура фінансово-підприємницької компетентності є динамічною та адаптивною. Вона змінюється залежно від освітнього контексту, інституційних вимог та особистісних характеристик студентів. Так, дослідження у країнах Балтії демонструють, що студенти педагогічних спеціальностей відрізняються рівнем готовності до підприємницької діяльності, що обумовлено як якістю програм підготовки, так і попереднім особистим досвідом у сфері фінансів чи бізнесу (Slisāne et al., 2021). В українських реаліях структурні елементи компетентності також визначаються вимогами Національної рамки кваліфікацій та Державних стандартів вищої освіти, де підкреслюється орієнтація на результати навчання, пов'язані з ініціативністю та здатністю до управління освітніми й соціальними проєктами (Андрійчук, 2022; Бортнюк, 2021).

У цілому фінансово-підприємницька компетентність може бути представлена як інтегрована система, де когнітивні знання становлять основу для формування практичних умінь, мотиваційна складова визначає готовність до активних дій, а рефлексія забезпечує сталість та розвиток професійних якостей. Ця багатовимірність робить її однією з ключових компетентностей у підготовці сучасного вчителя, здатного діяти в умовах швидких суспільних змін і сприяти формуванню відповідних навичок у здобувачів освіти.

Таким чином, системне окреслення змістових та структурних компонентів фінансово-підприємницької компетентності створює концептуальну основу для подальшого визначення педагогічних умов її формування. Це забезпечує перехід до аналізу методичних підходів та освітніх практик, що реально сприяють розвитку даної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

У сучасній педагогічній науці дедалі більше уваги приділяється визначенню педагогічних умов, які забезпечують ефективне формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів. Дослідження у сфері вищої освіти підтверджують, що саме інтеграція міждисциплінарного підходу, використання інноваційних технологій та створення сприятливого навчального середовища є ключовими чинниками результативності цього процесу (Ibáñez-Cubillas, 2021; Syed, 2024).

Передусім варто підкреслити роль інтеграції змісту навчання. Включення елементів фінансової грамотності й підприємництва до традиційних педагогічних дисциплін сприяє формуванню цілісного уявлення студентів про професійну діяльність учителя як соціально-економічного феномена. Емпіричні дані демонструють, що курси педагогіки та методики навчання, доповнені блоками з фінансового планування, бюджетування шкільних заходів і соціального підприємництва, підвищують практичну орієнтацію освітніх програм і формують у студентів здатність до ініціативних дій у майбутній професійній практиці (Compen et al., 2023; Gracia-Zomeño et al., 2025).

Другим важливим чинником є застосування активних та інтерактивних методів навчання. Педагогічна практика підтверджує, що моделювання ситуацій, розв'язання кейсів, рольові ігри, проектні технології та симуляції фінансових операцій значно ефективніше розвивають підприємницьке мислення порівняно з традиційними лекційними формами. Зокрема, у дослідженнях скандинавських університетів доведено, що впровадження навчальних бізнес-проектів у підготовку вчителів суттєво підвищує рівень їхньої готовності до управління ресурсами, організації командної роботи та прийняття рішень в умовах ризику (Joensuu-Salo et al., 2021; Seikkula-Leino et al., 2021).

Суттєве значення має також цифрове освітнє середовище. Використання онлайн-курсів, електронних платформ і симуляторів фінансової діяльності створює додаткові можливості для індивідуалізації та варіативності навчання. Зокрема, у дослідженнях, проведених у країнах Балтії, відзначається, що студенти педагогічних спеціальностей, які брали участь в інтерактивних тренінгах з фінансової грамотності, демонстрували вищий рівень розуміння економічних процесів і здатність застосовувати набуті знання в освітньому процесі (Slišane et al., 2021). Українські дослідники також підтверджують ефективність використання медіатехнологій і цифрових ресурсів у формуванні підприємницької компетентності студентів, наголошуючи на необхідності системної підготовки викладачів до роботи з цими інструментами (Кравчина, 2024).

Не менш важливою умовою є організація партнерської взаємодії між університетом, школою та зовнішніми стейкхолдерами. Міжнародний досвід свідчить, що включення студентів до практико-орієнтованих завдань у співпраці з місцевими громадами, банківськими установами чи підприємницькими структурами сприяє не лише розвитку професійних умінь, але й формуванню громадянської відповідальності (Neergård et al., 2025). Подібні підходи дедалі активніше інтегруються і в українську освітню практику, зокрема через створення спільних освітніх проєктів із представниками бізнес-середовища та громадських організацій (Андрійчук, 2022).

Важливо відзначити і значення професійного розвитку викладачів вищої школи. Адже якість формування фінансово-підприємницької компетентності студентів безпосередньо залежить від того, наскільки викладачі володіють сучасними методами підприємницької освіти. Дослідження в європейських університетах доводять, що інституційні управлінські практики, спрямовані на підтримку викладачів у розвитку підприємницької компетентності, мають вирішальний вплив на успішність студентів (Oksanen et al., 2023).

Окремої уваги заслуговує створення сприятливого психологічного клімату, що стимулює ініціативність студентів і дозволяє їм вільно висловлювати ідеї, експериментувати та вчитися на власних помилках. Такий підхід узгоджується з концепцією «навчання через дію», яка активно використовується у практиках підприємницької освіти (Syed, 2024).

Таким чином, педагогічні умови формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів можна розглядати як комплекс взаємопов'язаних чинників, серед яких визначальними є інтеграція змісту фінансово-економічної та педагогічної підготовки, застосування інтерактивних методів і цифрових інструментів, розвиток партнерської взаємодії із зовнішнім середовищем та професійна підтримка викладачів. Поєднання цих умов створює сприятливе середовище для формування компетентності, яка відповідає сучасним соціально-економічним викликам та освітнім стандартам.

Короткий висновок з цього етапу дослідження полягає у тому, що ефективно формування фінансово-підприємницької компетентності можливе лише за умов комплексного впровадження інноваційних педагогічних практик, міжсекторальної співпраці та системної підтримки з боку інституцій вищої освіти. Це підводить нас до аналізу практичних результатів апробації, що дозволяють оцінити реальний вплив запропонованих педагогічних умов на підготовку майбутніх учителів.

Результати експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів чітко продемонстрували позитивну динаміку розвитку фінансово-підприємницької компетентності студентів експериментальної групи. Якщо на початковому етапі більшість респондентів мали лише фрагментарні знання у сфері фінансів та підприємництва, то після завершення навчального експерименту простежувалося суттєве зростання рівня когнітивних, діяльнісних, мотиваційних та рефлексивних умінь.

У когнітивному компоненті відзначалося зростання здатності студентів пояснювати фінансові явища, користуватися базовими поняттями економіки та фінансів, аналізувати бюджетні стратегії шкільних проєктів. Якщо на початку експерименту лише 18% учасників мали достатній рівень знань, то після завершення курсу цей показник зріс до 56%, а високий рівень продемонстрували вже 22% студентів (порівняно з 5% на початку).

Діяльнісний компонент, пов'язаний із практичними навичками застосування фінансово-підприємницьких підходів у педагогічній діяльності, показав особливо виразну динаміку. На початковому етапі лише 12% студентів змогли розробити навчальний мініпроєкт із коректним фінансовим плануванням. Після інтеграції педагогічних умов цей показник зріс до 48% на достатньому рівні, а ще 19% учасників продемонстрували високий рівень сформованості, що виявлялося в здатності організовувати командну роботу, визначати джерела ресурсів та представляти результати освітніх ініціатив.

Ціннісно-мотиваційний компонент також зазнав значних змін. Якщо на початку лише 21% студентів виокремлювали підприємливість як важливу професійну якість учителя, то після завершення програми цей показник зріс до 63%. Учасники почали асоціювати підприємництво не стільки з комерційною діяльністю, скільки з педагогічною ініціативністю, готовністю брати відповідальність за освітні процеси та впроваджувати інноваційні рішення.

Рефлексивний компонент, що виявляється у здатності аналізувати власну діяльність та визначати напрями самовдосконалення, продемонстрував збільшення з 14% студентів із достатнім рівнем на початку дослідження до 52% після його завершення. Учасники підкреслювали, що рефлексивні дискусії та самозвіти дозволили їм критично оцінити власний досвід, усвідомити сильні та слабкі сторони і вибудувати індивідуальні стратегії професійного зростання.

Дані контрольної групи засвідчили відсутність суттєвих змін: підвищення показників у середньому не перевищувало 5–7%, високі рівні сформованості компетентності не були зафіксовані. Це підтверджує, що саме комплекс педагогічних умов, впроваджених в експериментальній групі, забезпечив реальні якісні зрушення.

Цифрова інтерпретація отриманих результатів дозволяє наочно відобразити зміни. Когнітивний компонент зріс із 18% до 56% на достатньому рівні, а з 5% до 22% на високому. Діяльнісний показав стрибок із 12% до 48% (достатній рівень) і з 0% до 19% (високий рівень). Ціннісно-мотиваційний рівень підприємливості піднявся з 21% до 63%, а рефлексивний компонент – із 14% до 52%.

Таким чином, експериментальна апробація в Донбаському державному педагогічному університеті підтвердила ефективність запропонованих підходів з формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів. Вона довела, що лише поєднання інтеграції змісту, активних і цифрових методів навчання, партнерської взаємодії та підтримки викладачів забезпечує стійкий і комплексний результат. Отримані кількісні та якісні дані свідчать про доцільність системного впровадження зазначених педагогічних умов

у підготовку майбутніх педагогів і відкривають перспективи для подальших наукових розвідок, зокрема в напрямку розробки інструментарію оцінювання рівня компетентності та її інтеграції в Національну рамку кваліфікацій.

ОБГОВОРЕННЯ

Отримані результати експерименту у Донбаському державному педагогічному університеті підтвердили актуальність і релевантність висновків, зроблених у попередніх міжнародних дослідженнях, але водночас дозволили виокремити низку нових положень. Зокрема, подібно до висновків В. Compen et al. (2023), було засвідчено, що підготовка майбутніх учителів з акцентом на фінансову грамотність та підприємницьку діяльність сприяє зростанню рівня обізнаності здобувачів і підвищує якість педагогічної практики. У нашому випадку зростання когнітивного та діяльнісного компонентів підтвердило тенденцію, що системне навчання з використанням інтерактивних методів і симуляцій має значний вплив на результати студентів.

Результати дослідження також узгоджуються з висновками S. Joensuu-Salo et al. (2021), які підкреслюють важливість особистісних характеристик і підприємницького мислення вчителів для розвитку відповідних якостей учнів. У нашому експерименті найбільша динаміка спостерігалася у ціннісно-мотиваційному компоненті, що свідчить про трансформацію професійних орієнтацій студентів від формального засвоєння знань до ініціативного та інноваційного ставлення до педагогічної діяльності.

Водночас новим результатом стало чітке виявлення впливу партнерської взаємодії з бізнесом і громадами на формування рефлексивного компоненту компетентності. Попередні дослідження акцентували переважно на знаннях і вміннях (Ibáñez-Cubillas, 2021; Slišane et al., 2021), тоді як у нашому випадку якісний аналіз фокус-груп показав, що саме практична взаємодія із зовнішніми стейкхолдерами сприяла розвитку критичного мислення та самостійної оцінки студентами власного досвіду.

Таким чином, дослідження підтвердило узагальнені висновки науковців про значення інтерактивних методів та цифрових технологій у підготовці педагогів, але водночас внесло новий аспект: доведено, що ефективність формування фінансово-підприємницької компетентності значно зростає за умови інтеграції партнерської співпраці та організації рефлексивних практик, що раніше не отримувало достатньої уваги в науковій літературі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування фінансово-підприємницької компетентності майбутніх учителів у системі професійної підготовки. У результаті аналізу нормативно-правових актів та сучасних міжнародних підходів (зокрема рамок EntreComp, OECD, EU Key Competences for Lifelong Learning) визначено, що фінансова та підприємницька компетентності є взаємопов'язаними складниками цілісної професійної готовності педагога до діяльності в умовах ринкової економіки та цифрової трансформації освіти.

З'ясовано місце фінансово-підприємницької компетентності в структурі професійної готовності майбутніх учителів: вона інтегрує когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і рефлексивний компоненти, що забезпечують здатність педагога ініціювати інноваційні освітні зміни та відповідально приймати економічно обґрунтовані рішення. Виокремлено змістові компоненти досліджуваної компетентності та конкретизовано педагогічні умови її формування, серед яких – інтеграція фінансової грамотності в зміст професійно-педагогічних дисциплін, застосування цифрових симуляцій, кейс-методу, проєктного навчання та партнерської взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами.

Експериментальна перевірка, здійснена в Донбаському державному педагогічному університеті, підтвердила ефективність запропонованої моделі: спостерігається статистично

значуще зростання рівнів сформованості компетентності за всіма компонентами, особливо у діяльнісному та мотиваційному (підвищення практичної готовності до реалізації підприємницьких підходів в освітньому процесі).

Отримані результати засвідчують, що формування фінансово-підприємницької компетентності має бути системним і цілеспрямованим процесом, який поєднує змістові, організаційно-педагогічні й технологічні аспекти підготовки вчителя. Вони визначають перспективи подальших наукових пошуків, спрямованих на розроблення методики діагностики рівня компетентності, розширення практик її формування в міждисциплінарних курсах та поширення досвіду серед закладів вищої педагогічної освіти.

Перспективи подальших досліджень. Майбутні дослідження доцільно спрямувати на розробку нових методів пояснення фінансово-підприємницьких явищ для студентів педагогічних спеціальностей, удосконалення інструментів діагностики рівнів компетентності, а також на вивчення впливу міждисциплінарних підходів і партнерських моделей співпраці з бізнесом та громадами. Перспективним є порівняльний аналіз результатів у різних національних освітніх контекстах.

Список використаної літератури

1. Андрійчук В. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування фінансової грамотності учнів початкової школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 86. С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.02>
2. Бортнюк Т. Підприємницька компетентність майбутнього вчителя початкової школи: компонентна структура. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2021. Вип. 6. С. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.6.6>
3. Державний стандарт базової середньої освіти: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 23.09.2025).
4. Державний стандарт початкової освіти: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 23.09.2025).
5. Закон України «Про вищу освіту». 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.09.2025).
6. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 23.09.2025).
7. Кравчина О. Є. Цифрові інструменти у формуванні підприємницької компетентності вчителів: виклики та можливості. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2024. № 3 (31). С. 45–55. DOI: <http://doi.org/10.51707/2618-0529-2024-31-06>
8. Національна рамка кваліфікацій: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 23.09.2025).
9. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 23.09.2025).
10. Bacigalupo M., Kampylis P., Punie Y., Van Den Brande G. *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2016. 36 p. DOI: <https://doi.org/10.2791/593884>
11. Cárdenas A. R., Dominguez Quintero A., Bernal-Guerrero A. Assessment of Entrepreneurial Potential in the Training of a New Generation of Change Agents in Spain. *Social Sciences*. 2023. Vol. 12. № 12. Art. 680. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci12120680>
12. Compen B., De Witte K., Declercq K., Schelfhout W. Improving students' financial literacy by training teachers using an online professional development module. *Education Economics*. 2023. Vol. 31. № 1. P. 77–101. DOI: <https://doi.org/10.1080/09645292.2022.2035322>
13. Grewe U. *Developing Entrepreneurial Competences in Student Companies: An Empirical Study in the Field of Entrepreneurship Education: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Wirtschafts- und Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Eberhard Karls Universität Tübingen*. Tübingen: Eberhard Karls Universität Tübingen, 2020. 276 p. URL: <https://d-nb.info/1215569459/34> (дата звернення: 1.10.2025).
14. Huang Y., An L., Liu L., Zhuo Z., Wang P. Exploring factors linked to teachers' competencies in entrepreneurship education. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. Art. 563381. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.563381>

15. Ibáñez-Cubillas P., Gijón Puerta J. Competences for the initial training of teachers in the teaching of entrepreneurship. *Education Policy Analysis Archives*. 2021. Vol. 29. Art. 167. DOI: <https://doi.org/10.14507/epaa.29.5677>
16. Joensuu-Salo S., Peltonen K., Hämäläinen M., Oikkonen E., Raappana A. Entrepreneurial teachers do make a difference – Or do they? *Industry and Higher Education*. 2021. Vol. 35. № 2. P. 158–167. DOI: <https://doi.org/10.1177/0950422220983236>
17. Liu M., Gorgievski M. J., Qi J., Paas F. Increasing teaching effectiveness in entrepreneurship education: Course characteristics and student needs differences. *Learning and Individual Differences*. 2022. Vol. 95. Art. 102147. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2022.102147>
18. Neergård G.-B., Roald G. M. Competent to teach? Educators' perceptions of entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. 2025. Vol. 31. № 3. P. 512–528. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJEBr-07-2023-0712>
19. Joensuu-Salo S., Peltonen K., Hämäläinen M. The importance of HEI managerial practices in teachers' competence in implementing entrepreneurship education: Evidence from Finland. *The International Journal of Management Education*. 2023. Vol. 21. № 9. Art. 100767. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100767>
20. OECD EECOLE: Education for Entrepreneurship Competence and Learning Outcomes. Paris: OECD Publishing, 2020. URL: <https://www.oecd.org/education/innovation-education/ee-cole.htm> (дата звернення: 23.09.2025).
21. Seikkula-Leino J., Ruskovaara E., Ikavalko M., Mattila J., Rytölä T. Promoting entrepreneurship education: The role of the teacher? *Education + Training*. 2010. Vol. 52. № 2. P. 117–127. DOI: <https://doi.org/10.1108/00400911011027716>
22. Sliškane A., Lāma G., Rubene Z. Self-Assessment of the Entrepreneurial Competence of Teacher Education Students in the Remote Study Process. *Sustainability*. 2021. Vol. 13. № 11. Art. 6424. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13116424>
23. Syed R. T., Tariq U., Arnaut M., Agrawal R. Entrepreneurship educator: a vital cog in the wheel of entrepreneurship education and development in universities. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 2024. Vol. 13. Art. 66. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13731-024-00433-0>

References

- Andriichuk, V. V. (2022). Pedagogichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia finansovoi hramotnosti uchniv pochatkovoї shkoly [Pedagogical conditions of preparation of future teachers for the formation of financial literacy of primary school students]. *Naukovyi Chasopys Dragomanov Ukrainian State University. Series 5. Pedagogical sciences: reality and perspectives*, 86, 11–15. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.02>
- Bortniuk, T. (2021). Pidpriemnytska kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly: komponentna struktura [Entrepreneurial competence of the future primary school teacher: Component structure]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 33–39. <https://doi.org/10.32782/apv/2021.6.6>
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity zatverdzenij postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 № 898 [State Standard of Basic Secondary Education: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 30, 2020 № 898] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>
- Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: zatverdzenij postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2018 № 87. [State Standard of Primary Education: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 21, 2018 № 87] (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
- Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” [Law of Ukraine “On higher education”] (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [Law of Ukraine “On education”] (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Kravchyna, O. Ye. (2024). Tsyfrovi instrumenty u formuvanni pidpriemnytskoi kompetentnosti vchyteliv: vyklyky ta mozhlyvosti [Digital tools in shaping entrepreneurial competence of teachers: challenges and opportunities]. *Scientific Notes of Junior Academy of Sciences of Ukraine*, 3 (31), 45–55. <http://doi.org/10.51707/2618-0529-2024-31-06>
- Natsionalna ramka kvalifikatsii: zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 № 1341. National Qualifications Framework: Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1341 of November 23, 2011 (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
- Ministry of Education and Science of Ukraine (2016). *Nova ukrayinska shkola: konceptualni zasadi reformuvannya serednoyi shkoly* [New Ukrainian School: Conceptual Principles of Secondary School Reform]. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & Van Den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Publication Office of the European Union. <https://doi.org/10.2791/593884>
- Cárdenas, A. R., Dominguez Quintero, A., & Bernal-Guerrero, A. (2023). Assessment of entrepreneurial potential in the training of a new generation of change agents in Spain. *Social Sciences*, 12 (12), 680. <https://doi.org/10.3390/socsci12120680>

- Compen, B., De Witte, K., Declercq, K., & Schelfhout, W. (2023). Improving students' financial literacy by training teachers using an online professional development module. *Education Economics*, 31 (1), 77–101. <https://doi.org/10.1080/09645292.2022.2035322>
- Grewe, U. (2020). *Developing entrepreneurial competences in student companies: An empirical study in the field of entrepreneurship education (Doctoral dissertation)*. Eberhard Karls Universität Tübingen.
- Huang, Y., An, L., Liu, L., & Zhuo, Z. Wang P. (2020). Exploring factors linked to teachers' competencies in entrepreneurship education. *Frontiers in Psychology*, 11, 563381. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.563381>
- Ibáñez-Cubillas, P., & Gijón Puerta, J. (2021). Competences for the initial training of teachers in the teaching of entrepreneurship. *Education Policy Analysis Archives*, 29, 167. <https://doi.org/10.14507/epaa.29.5677>
- Joensuu-Salo, S., Peltonen, K., Hämäläinen, M., Oikkonen, E., Raappana, A. (2021). Entrepreneurial teachers do make a difference – Or do they? *Industry and Higher Education*, 35 (2), 158–167. <https://doi.org/10.1177/0950422220983236>
- Liu, M., Gorgievski, M. J., Qi, J., & Paas, F. (2022). Increasing teaching effectiveness in entrepreneurship education: Course characteristics and student needs differences. *Learning and Individual Differences*, 95, 102147. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2022.102147>
- Neergård, G.-B., & Roald, G. M. (2025). Competent to teach? Educators' perceptions of entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 31 (3), 512–528. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-07-2023-0712>
- Joensuu-Salo, S., Peltonen, K., & Hämäläinen, M. (2023). The importance of HEI managerial practices in teachers' competence in implementing entrepreneurship education: Evidence from Finland. *The International Journal of Management Education*, 21 (9), 100767. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100767>
- OECD EECOLE (2020). *Education for Entrepreneurship Competence and Learning Outcomes*. <https://www.oecd.org/education/innovation-education/ee-cole.htm>
- Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Ikavalko, M., Mattila, J., Rytola, T. (2010). Promoting entrepreneurship education: The role of the teacher? *Education + Training*, 52 (2), 117–127. <https://doi.org/10.1108/00400911011027716>
- Slišane, A., Lāma, G., & Rubene, Z. (2021). Self-assessment of the entrepreneurial competence of teacher education students in the remote study process. *Sustainability*, 13 (11), 6424. <https://doi.org/10.3390/su13116424>
- Syed, R. T., Tariq, U., Arnaut, M., & Agrawal, R. (2024). Entrepreneurship educator: A vital cog in the wheel of entrepreneurship education and development in universities. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 13, 66. <https://doi.org/10.1186/s13731-024-00433-0>

Стаття надійшла до редакції 3.10.2025

Прийнято до друку 26.12.2025

FINANCIAL AND ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN THE STRUCTURE OF FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL READINESS

Olha Naboka

<https://orcid.org/0000-0003-4635-0009>

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor,
First Vice-Rector for Academic and Pedagogical Work,
Donbas State Pedagogical University,
13 Naukova Str., 49025, Dnipro, Ukraine
olganaboka911@gmail.com

Maryna Artyukhina

<https://orcid.org/0000-0003-1844-0138>

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management and Administration,
Donbas State Pedagogical University,
13 Naukova Str., 49025, Dnipro, Ukraine
artykhina16@gmail.com

The article examines the problem of forming financial and entrepreneurial competence of future teachers as a component of their professional readiness. The relevance of the study is determined by the requirements of modern educational transformations, the integration of key competencies of the New Ukrainian School, and the need to train teachers capable of effectively responding to socio-economic challenges. The purpose of the study was to theoretically substantiate the essence and structure of

financial and entrepreneurial competence and to define the pedagogical conditions for its formation in higher education institutions. The methodology was based on qualitative methods: analysis of regulatory documents and educational programs, content analysis of scientific publications, surveys, semi-structured interviews, pedagogical observation, and analysis of students' learning outcomes. The participants of the experiment were 72 students of Donbas State Pedagogical University, majoring in "Primary Education" and "Secondary Education". The results of the study demonstrated positive dynamics in the development of competence in the experimental group, particularly the increase in the cognitive level (the share of students with a sufficient level of knowledge rose from 18% to 56%, and with a high level – from 5% to 22%), the activity level (growth from 12% to 48% and from 0% to 19%, respectively), the value-motivational level (growth from 21% to 63%), and the reflective level (growth from 14% to 52%). No significant changes were recorded in the control group. The obtained data confirmed the effectiveness of the complex of pedagogical conditions, which included the integration of financial literacy into the content of pedagogical disciplines, the use of interactive and digital technologies, partnership interaction with external stakeholders, and the development of reflective practices. It is concluded that the formation of financial and entrepreneurial competence is an important factor in the professional readiness of future teachers and should become an essential element of educational programs at pedagogical universities.

Keywords: *digital technologies, entrepreneurship education, financial literacy, financial and entrepreneurial competence, pedagogical conditions, pedagogical university, teacher's professional readiness.*